

Andok Mónika

A MODERNITÁS MŰFAJA

„A politikusi és újságírói szemfényvesztés közös terméke”

„– Még jobban elkésérít a nép, ez a szemét nép. Te láttad, mennyire csüggték rajtam. (mondja a képviselőségből kigolyózott Kovinyi.)

A főispán mosolygott.

– És most?

– Elhagytak.

– Úgy kell – felelte a főispán gúnyosan –, én sohasem engedném magam szavazás alá, hogy a varga meg a szűcs elé vigyenek tulipános tányéron, akik aztán kijelenthessék fölöttem: kellek-e vagy nem kellek?”¹

Az interjú, az interjúzás mint társadalmi gyakorlat viszonylag új „találmány”, csupán a 19. század végén jelent meg, s elképzelhetetlen a modernitás kontextusa nélkül.² Miért állítom ezt?

Annak a gyakorlatnak a megítélése, hogy kérdéseket teszünk fel, ezekre „elvárjuk” a választ, majd publikáljuk mindezt – kultúránként más és más. Erkölcsi és kulturális jelentősége is fontos ennek a változásnak. Az interjú egyrészt társadalmi gyakorlat, másrészt elbeszélési forma. Ezek elfogadása és meghonosodása egyértelműen kulturális folyamat, mely szorosan illeszkedik a modernitás történetébe.

Nézzük meg először, hogy hol és miként jelent meg először az interjú, és milyen volt a fogadtatása?

1. Interjútörténet

Az interjú a mai újságírás egyik alappillére, alapvető formája. Egy, az 1980-as években Washingtonban készített vizsgálat alapján az újságírók munkáik

¹ Mikszáth Kálmán: 2001 *Két választás Magyarországon*, Osiris Kiadó, Millenniumi Könyvtár, Bp. 2001. 149. A körtvélyesi csíny – 1897.

² Ez a mondat valójában egy parafrázis, Carey az újságírásról vélekedik hasonlóképpen. Az eredeti idézet a következő: „... journalism as a social practice... journalism as a practice is unthinkable except in the context of democracy.” (Carey, 1997, 331–332)

háromnegyed részéhez nem használnak semmiféle más forrást, csak az interjút. Nem volt ez mindig így. Az interjú mint különálló műfaj, először az egyesült államokbeli lapokban jelent meg, 1860 táján. Bár az újságírók korábban is folytattak informális megbeszéléseket politikusokkal – például Lincoln elnökkel is –, de egyetlen újságíró sem idézte ezt közvetlen formában.

Az első interjút 1836-ban *James Gordon Bennett* készítette Helen Hewitt meggyilkolása ügyében. Az interjú a *New York Herald Tribune*-ban jelent meg. Hewitt örömlány volt, akit egy nyilvánosházban öltek meg. Bennett a holttestet felfedező asszonnyal, *Rosina Townsendeddel* beszélgetett. Egy pillanatra itt is látszik a vallatási/bíróági forma. S leírják³ azt is, hogy Bennett éppen a bírósági anyagot színesítendő készítette az interjút; amint megjelent, a lap konkurenciája, a *Sun* azonnal megkérdőjelezte a hitelességét.

A témát kutató amerikai szociológus Michael Schudson szerint az első olyan írás, melyet ma is interjúnak tartunk 1859-ben jelent meg a *New York Tribune*-ban, s Horace Greely készítette a mormon egyház akkori vezetőjével, Brigham Younggal.

Európában és a kontinensen nagyon nehezen honosodott meg az interjú műfaja, nagyon amerikai és nagyon barbár dolognak tartották, azt is mondták róla, hogy ez **a modern amerikai inkvizíció**. Nézzünk néhány idézetet:

1869 London Daily News:

„... are bringing the profession of journalism into contempt, so far as they can, by a kind of toadyism, or flunkeyism wich they call *interviewing*.”

E.L. Godkin, a *The Nation* európai származású szerkesztője az interjúról:

„...the joint production of some humbug of a hack politician and another humbug of a newspaper riporter.”⁴

Ekkoriban a Londonban megjelenő Morning Post még azt írja, hogy náluk, Angliában az újságírók nem molesztálják a politikusokat.

Kipling, Rudyard:

„Hogy miért nem vagyok hajlandó interjút adni? Hát csak mert erkölcstelen! Mert bűn, épp annyira bűn, mint amennyire személyem ellen irányuló támadás.

³ Schudson, Michael, 1995. Question Authority: A History of the News Interview. Pp. 72–94. *The Power of News*. Harvard University Press

⁴ Schudson, Michael, 1995 76–78. Fordítás: „... az újságírás hivatását minden erejükkel megvetés tárgyává próbálják tenni, mégpedig azzal a hízélgéssel és talpnyalással, amit ők *interjúnak* neveznek” és „...közös terméke a politikusi és újságírói szemfényvesztésnek”.

Éppúgy büntetést érdemel, mint a tettelesség! Gyáva és alávaló dolog. Tisztes ember nem kér interjút és főleg nem ad.”⁵

Egyébként az angolok ellenállása a legerősebb:

„After the war American journalists accompanying President Wilson in Europe paid their respects to Lloyd George. Instead of withdrawing gracefully after their brief audience, they asked the Prime Minister questions directly to the utter astonishment and great embarrassment of our British escort...”⁶ (Isaac Marcossont, a Baltimore Sun tudósítóját idézi Schudson, 1995, 78.)

A franciák egy kicsit hamarabb kötélnek állnak: 1897-ben elnökükkel Felix Faure-vel készít interjút egy amerikai újságíró, Thomas Cooper.

Az ebből az időből származó leírások többször kiemelik az interjú agresszivitását; van, aki a kémkedéshez hasonlítja. Egy amerikai újságíró tankönyv szerzője, Grant Milnor Hyde 1912-ben megjelent könyvében a meginterjúvölt személyről mint áldozatról ír. (Schudson, 1995, 87.)

Magyarországon sem fogadják könnyebben az interjúformát. Bár az újságírók könnyebben elfogadják, mint a politikusok. A műfaj megítélésekor az újságírók azzal érvelnek, hogy becsületes dolog magával az érintettel előadni a történetet. „A beszélgető – vagy ha jobban tetszik – megszólaltató újságíró alatt az interviewolót értem, aki a fontosabb és érdekesebb eseményeket magukkal az érdekeltekkel mondatja el. ... A modern hírlapírás egyik legkedveltebb formája az interview és a hírlapírók közül, a legbecsületesebbek az interviewolók.” (Kálnoky, én. 82.)⁷

Olvasható néhány újságíró tankönyvben (Bernáth szerk. én. 60.), hogy Magyarországon az első interjút Deák Ferencsel készítették, de ez problematikus információ.

2. A kritikus fogadtatás okai

Mivel is kezdődik az interjúkészítés? Egy ember odamegy egy számára addig ismeretlenhez, s mindenféléről faggatja. Nem csoda, hogy ezt a „módszert” az 1880-as években meglehetősen barbár dolognak tartották. Hogy mennyire, an-

⁵ R. Kipling: 1990. *Something of Myself*. Cambridge University Press. Idézi: Földes Anna: 1999. Az interjú. 16.

⁶ A háború után a Wilson elnököt Európába elkísérő amerikai újságírók tiszteletüket tették Lloyd George-nál. Ők ahelyett, hogy elegánsan visszahúzódtak volna rövid audienciájuk után, közvetlen kérdéseket tettek föl a miniszterelnöknek (brit kísérőink legnagyobb megdöbbenése és mély szégyenkezése mellett)...

⁷ Másként vélekedtek erről Nyugat-Európában. Angliában és Franciaországban „amerikai barbárságnak”, tartották az interjút még a XX. század elején is. (L. részletesen Schudson, 1999, 76–80.)

nak illusztrálására lássunk néhány illemtankönyvet a 19. századból, 20. század elejéről, mit is mondanak az udvarias társalgásról, kit és hogyan lehet megszólítani, miről illet beszélni stb.

„Túlzásba vinned azonban az érdeklődést, a kérdezősködést sem szabad. Ne érdeklődj a legapróbb részletek iránt is, és főként ne kérdezősködj olyan dolgok felől, amelyekhez semmi közöd sincs. (1930 Új Idők 147–148)”⁸ (Fábri, 2001, 178.)

„Nem illik politikai vagy vallásos társalgást kezdeni. Az ily tárgyak gyakran elkeseredett vitákat szoktak felidézni, s ezeket legokosabb kerülni.” (1886 Censor 25. idézi Fábri 2001. 182.)

„A kérdezősködéssel tolakodónak lenni, kivált a mások titkaiba, illetlen vakmerőség.” (1856, Sasku, 186. Idézi Fábri, 2001. 186.)

„A társalgás sokkal kevesebb szellemet és tanultságot, mint **tapintatot**, szívet és józan észti igényel.” (1880 Egy nagyvilági hölgy, 163. idézi Fábri, 2001. 177.)

Ha végigtekintünk ezeken a szabályokon, akkor nem csodálkozunk azon, hogy miért fogadták viszolyogva az interjúzó újságírókat. Hiszen a főbb illemszabályok szinte mindegyikét meg kell sérteni akkor, ha interjút készít az újságíró.

A másik oka az interjúval szembeni ellenérzésnek, hogy a kortársak a 19–20. század fordulóján, hasonló típusú beszélgetésekkel a bírósági tárgyalások, ráadásul többnyire a büntetőpercek, alkalmával találkoztak. Nézzünk egy példát a *Pesti Hírlap* 1900. április 24-i száma 10. oldaláról, ahol egy csecsemőgyilkossági per tárgyalásáról tudósítanak:

„Az elnök: Ismeri a vádat. Bűnösnek érzi magát?

Sonnenbergné: Nem vagyok bűnös.

– Tehát adja elő röviden, de pontosan az esetet.

– Nem akartuk a szégyent elviselni, hogy a férjem, s a világ tudja, hogy a házasság előtt születik a gyermek... (A szava elakad.) Bocsánat, rosszul vagyok, zavartan beszélek. (Az elnök széket adat neki.) Hát titkoltuk a dolgot, s a Zieglerrel megbeszéltük, hogy ha a gyerek a házasság előtt születnék, én kiveszem vidékre, dajkaságba adom. ... Én a teljes igazat akarom mondani, de...

Az elnök: Azt akarja talán, hogy inkább *kérdéseket intézzek*? (Kiemelés A. M.) Vagy próbálja elmondani egyfolytában az esetet. Hogy történt a dolog?

⁸ Fábri Anna (szerk.): 2001 A művelt és udvarias ember. A társas viselkedés szabályai a magyar nyelvű életvezetési és illemtankönyvekben. (1798–1935) Szöveggyűjtemény. Mágus Kiadó.

Sonnenbergné: A szünidő idején, mikor Ziegler hazautazott, történt, hogy leányomat sírva találtam a szobában, s akkor megtudtam a dolgot. ...”

Nem véletlen tehát, hogy a meginterjúvolt úgy érezhette magát, mint egy vádlott a bírósági tárgyalásán. Hiszen, mint a szövegből is látszik, „kérdéseket intézni” a vizsgálóbíró szokott. Esetében a kérdések morális tétje, hogy ő bűnös-e vagy áldozat?

Ide illeszkednek azok a metaforák is, melyek az újságírókat mint detektívet tüntetik fel. Henry Wattersont idézi Emil Dovifat: „Oder Herr Fragmichtot, der bekannte journalistische Detektiv, kommt sogar in direktem und besonderen Auftrag des Chefredakteurs.” (Dovifat, 1927. 111.)

3. A modernitás új játékszabályai

A társadalom- és kultúratudományok számára egy szövegtípus, egy műfaj mindig társadalmi alkotásként jelenik meg. Így az interjú, mint műfaj is mindenkor a vele társítható kulturális jelentések révén gondolható el. Mint kulturális rendszerek terméke, elképzeléseket hoz létre, konszenzusokat teremt az általa meghatározott jelentés(ek)ről.

A modernitás kiemelkedően fontos az interjú kialakulásának és elfogadásának történetében. S itt nem elsősorban a töretlen technológiai fejlődéssel azonosított modernitásra gondolok, hanem az esztétik történeti háttérre. Arra a háttérre, mely megkérdőjelezi a hagyományos, hierarchikusan szerveződő, tekintélyelvű társadalmat, társadalmi normákat. Mindenre rákérdez, mindenben kételkedik: biztosan igaz az, hogy...? Biztosan így igaz? Biztosan igazságos, jó, helyes.. stb? A modernitás korának embere semmit sem fogad el a tekintélyelv alapján.

Ha belegondolunk, akkor az interjú nem más, mint a modernitás alapelveinek bevitele, becslatározása a társadalmi kommunikációba, a közéletbe. A folyamat és a hatás mindhárom szereplői körnél kimutatható: a közszereplőknél, politikusoknál, az olvasóknál, akik választópolgárok, és az újságíróknál. A politikusok, mint láttuk, meglepődnek és megsértődnek. Az interjúval ugyanis új aspektusai jelennek meg az elszámoltathatóságnak, ráadásul épp abban a korszakban, azzal párhuzamosan, amikor a választójogi reformok megkezdődnek, majd kiteljesednek. Tehát az olvasó/választópolgár a tényeken túl a személyiség hitelességét is mérlegre akarja tenni. S harmadikként az újságírók szerepe és ezzel együtt identitása is megváltozik, karakteresebbé válik. Mindezzel együtt magának a sajtónak a szerepe is új színnel gazdagodik, hiszen a kérdés jogát intézményesen gyakorolja a sajtó.

Niklas Luhmannra utalva, azt mondhatjuk, hogy a társadalmi pozíció – premodern korokra jellemző – és a funkció áll szemben egymással. Vagyis nem az határozza meg a társadalomban betöltött szerepemet, hogy hova születtem, hanem hogy mi a funkcióm benne. Amikor az újságírók és politikusok interjú

körüli konfliktusát látjuk, akkor pontosan ez a két elv feszül egymásnak. Mit gondol a politikus: „Főrend vagyok, annak születtem, Istennek és a királynak tartozom elszámolással, mit akar maga tőlem a tolakodásával?” Az újságíró meg azt gondolja, a társadalomban nekem, a sajtónak az a funkciója, hogy kérdezzen a döntéshozóktól.

Azt is látni kell azonban, hogy a modernitás működésének modellje – az örök megkérdőjelezés – egy konfliktus-modell. S ezt a konfliktusos jelleget az interjú mint műfaj is magán hordozza. S van benne feszültség is, ha más nem, az önfeltárás feszültsége.

Mindezek miatt úgy vélem, hogy az interjú megjelenésének korbéli botrányossága nem a dialogicitásban mint formában van, hanem abban, hogy ki, mit és kitől kérdezhet, vagyis a megváltozott kulturális és társadalmi normákban. Vagy ahogy Habermas fogalmaz a polgári nyilvánosság kialakulásáról írva: megvitathatóvá tettek olyan kérdéseket, amelyek korábban nem voltak azok.

4. Módszer és műfaj

A történetiséget szem előtt tartva, biztosan állíthatjuk, hogy először mint módszer jelent meg, ráadásul név nélkül, az interjú elnevezés használata nélkül. Helyette a beszélgetés (conversation) szót használták az újságírók (1859 – B. Young, 1868 – Johnson elnökkel Jerome B. Stillson). Erre az interjúval foglalkozó szakirodalom is folyamatosan reflektál: „... the interview was recognized name for the *new practice*.” (Schudson, 1995, 74. kiemelés A. M.) Vagy Frank Mottnál: „... come a *new technique* – that of the interview.” (Mott, 1947, 386. kiemelés A. M.)

Kialakulásában szerepet játszottak a rövid nyilatkozatok is, amelyeket a parlament folyosóján tettek a politikusok. „... gróf Csáky Albin egy újságírónak a következőket jelentette ki:

- Gróf Tisza István és köztem semmiféle vitatkozás nem volt. Én tegnap este valamivel hat óra előtt jelentem meg a Nemzeti Társas-körben. Gróf Tisza István akkor még nem volt ott. ...
- Az újságíró ezután azt kérdezte meg, hogy a jövőben van-e kilátás arra, hogy a Nemzeti Társas-kör politikai klubba alakuljon át. Gróf Csáky Albin így felelt:
- Szerintem a Társas-kör társas-kör marad és mint ilyen éppen nem hivatott politikai álláspontot foglalni. „ (Pesti Napló 1910. január 7. péntek 2. old.)

Miután a 19. század végén meghonosodott mint műfaj, még mindig kiforratlan volt a gyakorlata, a rítusa. Mire gondolok itt? A beszélgetés alatt jegyzeteljen-e vagy sem az újságíró? A legelső interjúknál (vagy ahogy akkoriban nevezték kötetlen beszélgetéseknél) nem jegyzeteltek, csak a memóriájukra támaszkodtak az újságírók. A 19–20. század fordulóján kezdődik a jegyzetelés – elő-

ször csak a fontosabb nevek, dátumok és adatok miatt – és kap egyre nagyobb szerepet az interjúkészítés során. Míg végül eljutunk a szó szerinti idézés gyakorlatához. Ugyancsak a 20. század elején vetődik fel az autorizálás kérdése. Mutassa-e meg a meginterjúvolt személynek az újságíró vagy sem az anyagot, belejaviíthat-e, hol és mennyire? Végül hol van, hova lesz az újságíró autonómiája? S ezek a kérdések máig sem rendezettek: (újságírói) kultúrája válogatja, hogy hol mit engednek meg.

S hogy a történetnek még nincs vége, azt mutatja egy új szó, a hírinterjú (news interview), ami nem csak azt jelenti, hogy egy hír megírásához megkérdézem az illetékest, hanem azt is, hogy magából egy interjúból, annak elkészültéből lehet hír (gondoljunk csak a Lady Dianával készült interjúra).

Felhasznált irodalom

- Bernáth László (szerk.): (é. n.) *Műfajismeret*. Magyar Újságírók Országos Szövetsége.
- Carey, James, W.: 1997 *The Culture in Question*. In.: Stryker Munson, Eve – Warren, Catherine A. (ed.): James Carey. A Critical Reader. University of Minnesota Press, Minneapolis. 308–341
- Dovifat, Emil: 1927. *Der Amerikanische Journalismus*. Deutsche Verlags- Stuttgart, Berlin, Leipzig
- Fábri Anna (szerk.): 2001 *A művelt és udvarias ember. A társas viselkedés szabályai a magyar nyelvű életvezetési és illemtankönyvekben. (1798–1935)*. Szöveggyűjtemény. Mágus Kiadó
- Földes Anna: 1999. *Az interjú*. Változó Világ
- Heller Ágnes: *Mi a modernitás?*
 «<http://www.dura.hu/html/mindentudas/helleragnes.htm>»
 (letöltés: 2008 márc. 24.)
- Mikszáth Kálmán: 2001 *Két választás Magyarországon*, Osiris Kiadó, Millenniumi Könyvtár, Bp.
- Mott, Frank, Luther: 1947 *American Journalism. A History of Newspapers in the United States through 250 Years. 1699–1940*. New York MacMillan
- Schudson, Michael: 1995. *Question Authority: A History of the News Interview*. Pp. 72–94. *The Power of News*. Harvard University Press